ANKARA ÜNİVERSİTESİ DİL VE TARİH-COĞRAFYA FAKÜLTESİ YAYINLARI NO. 272

BOLU'DA YAYLALAR VE YAYLACILIK

Doç. Dr. Mecdi EMİROĞLU

İÇİNDEKİLER

Önsöz 7

I

Konuya Genel Bakış 9

A) Giriş 9

B) Yöntem ve Veriler 14

C) Yayla ve Yaylacılık Kavramları 16

a- Hayvan besleme biçimleri 20

D) Konuyla İlgili Ataştırmalar 22

E) Tarihsel Gelişim İçinde Yaylacılık Faaliyetleri 23

II

Araştırma Alanının Coğrafya Özellikleri 29

A) Fiziksel Özellikler 29

a- Morfolojik Yapı 29

1- Bakı (Marûziyet) 33

2- Eğim 37

b- İklim 39

1- Sıcaklık 41

2- Yağış 43

3- Oransal Nem 51

4- Rüzgârlar 54

c- Doğal Bitki Örtüsü 59

1- Kıyı Şeridi 61

2- Birinci Dağlık Alan 62

3- Birinci Depresyon Alanı 63

4- İkinci Dağlık Alan 64

5- Köroğlu Dağlık Alanı 68

d- Toprak Durumu 71

e- Akarsu ve Göller 74

1- Akarsular 74
2- Göller 79
B) Beşerî Özellikler 81
a) Nüfus ve Yerleşme 81
b) Kırsal Nüfus ve Yerleşme Özellikleri 86
c) Yaylacı Köyler ve Yayla Yerleşmeleri 90
d) Kırsal Yerleşmelerin Genel Görünüşü 93
1- Kırsal Konutlar 97
2- Yayla Yerleşmesi ve Konutları 101
3- Yayla Yerleşmesinde Yeni Gelişmeler 107

III

Yaylaların Coğrafi Dağılışı, Yaylacılık ve Ekonomik Hayat 109
A) Yaylaların Dağılışı ve Yaylacılık 109
a) Genel Görünüş 109
b) Yaylaların Coğrafi Dağılışları ve Yaylacılık 112
c) İkinci Depresyon Çevresindeki Yayla Alanları 115
1- Mengen 115
2- Bolu (Merkez İlçe) 118
d) Üçüncü Depresyon Çevresindeki Yayla Alanları 122
1- Gerede 123
2- Kıbrıscık 127
3- Seben 130
4- Mudurnu 134
5- Göynük 137
B) Ekonomik Hayat 141
a) Toprağa Dayalı Tarımsal Faaliyetler 141
1– Tahıl Tarımı 144
2– Endüstri Bitkileri 146
b) Yaylalarda Toprağa Dayalı Tarımsal Faaliyetler 147
c) Hayvancılık ve Yaylada Üretim 149
1– Hayvansal Maddelerin Üretimi 156
2– Arıcılık 160
3– Kümes Hayvancılığı 160
4– Tatlısu Balıkçılığı ve Avcılık 161
5– El Sanatları 161
d) Ürünlerin Değerlendirilmesi ve Gelir Durumu 162

IV

Yayla - Orman İlişkisi, Mülkiyet Düzeni ve Sorunlar 165
A) Yayla - Orman İlişkisi 165
a) Yayla Yolları 167
B) Yayla Yüzölçümleri 168
C) Yaylaların Mülkiyet Düzeni 170
D) Yaylalar ve Yaylacılıkla İlgili Sorunlar 172

V

Sonuç 175
Şekiller ve Haritalar 178
Fotoğraflar 198
Bibliyoğrafya 223
Dizin 233

1.

KONUYA GENEL BAKIŞ

A - GİRİŞ

Türkiye insanının büyük bir bölümünü yakından ilgilendiren yaylacılık faaliyetleri ile, bu faaliyetin gerçekleştiği alanlar olan yaylalar, beşeri ve ekonomik coğrafya bakımından üzerinde durulması gereken bir konudur. Geniş bir dağılım ve çeşitlilik gösteren, farklı nitelikteki sosyal ve ekonomik grupların yaşam ve ekonomik faaliyet alanları olan yaylalarla, yaylacılığın özelliklerini, gösterdikleri farklılıkları anlayabilmek için konunun derinlemesine araştırılması gerekmektedir.

Gerçekten yaylalar, dağ, yamaç gibi farklı reliefler üzerinde yer alan devamlı ve geçici yerleşme yerlerinde yaşayan göçebe, yarı göçebelerle, köy-altı, köy, kasaba ve kentlerde yaşayan insanların ilgi ve ekonomik faaliyet alanlarıdır. Kırsal hayat üzerinde derin bir etkisi bulunan yaylaların, dağılımları, yoğunlukları, faydalanma biçimleri ve süreleri önemli ölçüde farklar gösterir. Çeşitli beşeri faaliyetlere sahne olan yaylalar, birer yerleşme yeri olmalarının yanında, kırsal nüfusun yayılma ve ek bir geçim alanı olabilme niteliğini taşımaktadırlar.

Bir yerleşim yeri ve ekonomik faaliyet alanı olarak ele alındığında yayla, farklı yerleşmelerde yaşayan, farklı sosyo-ekonomik yapıdaki grupların yılın belli bir döneminde çıktıkları, ve orada beşeri ve ekonomik faaliyetlerde bulundukları alan olarak tanımlanır. Genellikle yılın büyük bir bölümünde yerleşme dışında kalan, çoğunlukla devamlı yerleşme yerlerinden daha yüksekte kurulan ve Türkiye'nin

her bölgesine dağılmış bulunan yaylaların kuruluşlarında rol oynayan fiziksel etmenler nelerdir? Bu soruyu belli etmenlerin belli koşullar altında etkili olduğu biçiminde yanıtlamak olanaksızdır. Çünkü yaylalar farklı iklim koşullarında ve yükseltide, benzer karakterde olmayan reliefler üzerinde kurulabilmektedirler. Bu nedenle yaylaların kuruluşlarında fiziksel etmenlerin doğrudan belirleyici etkilerinin bulunduğunu söylemek doğru olmaz. Burada ortaya çıkan gerçek, yaylaların kuruluşlarında en önemli etmenin, fiziksel koşullardan çok, insan gruplarına, özellikle kırsal yerleşmelere ek bir geçim alanı olabilme niteliği gösterebilmelerine bağlı olduğudur. Bununla beraber, yaylaların reliefler üzerinde seçtikleri yerlerin dolaylı olarak fiziksel etmenlerle ilişkili olabileceğini de dikkate almak gerekir. Her bölgeye dağılmış olan yaylaların bulunduğu mahallerin seçiminde yerel coğrafya olanakları önemli ölçüde rol oynarlar. Türkiye'nin her bölgesinde geniş bir dağılım ve yoğunluk gösteren, farklı nitelikteki pek çok yerleşme yeriyle ilişkili bulunan yaylaların kuruluş ve kullanım özellikleri bakımından gösterdikleri farklı şekiller kendi yerel koşulları içinde incelenebilirler. Nitekim bu araştırma bu görüşten hareket edilerek yapılmıştır.

Yayla ve yaylacılık konusunda yapılmış olan çalışmalar Türkiye'de yaylaların esas yerleşme yerlerine göre "düşey" ve "yatay" olmak üzere iki ana doğrultuda yer aldığını ortaya koymuştur.[1]

Bunun yanında, gözlemler ülkemizde yaylaların anlam bakımından olduğu gibi, genellikle esas yerleşme yerine göre daha yüksekte kurulduğunu ortaya koyar. Yaylalar ister düşey, ister yatay doğrultuda kurulmuş olsunlar, farklı morfolojik oluşumlar üzerinde yer alabilirler. Bu kadar değişik nitelikteki yerleri seçmelerinin temel nedeni, özellikle kırsal yerleşmelerin yararlandıkları bir geçim alanı, dolayısiyle beşeri ve ekonomik faaliyet alanı olmalarıdır. Elverişli, yada daha az elverişli de olsa bir geçim alanı olabilme özelliğini taşıyan bir yer yayla olabilmektedir. Ancak suyun varlığı, bitki örtüsünün özelliği, toprak yapısı, morfolojik yapı gibi etmenler yaylaların seçtikleri yerler üzerinde yerine göre ayrı ayrı, yada birkaçı bir arada etkili olabilmektedirler. Özet olarak, yaylaların kurulmalarında belli bir fiziksel etmenin belirli ve değişmez bir etkisi yoktur. Temel neden olan ek bir geçim alanı olabilme niteliğinin yanında, farklı fiziksel etmenler farklı koşullarda dolaylı olarak etkili olabilirler.

1 N. Tunçdilek, 1964: 17., B. Denker, 1960: 138.

Kırsal yerleşmelerin yayılma ve ikinci bir geçim alanı olan yaylalarla, genellikle hayvancılığa dayalı mevsimlik bir faaliyet olan yaylacılık arasında sıkı ilişkiler bulunmaktadır. Türkiye tarımsal hayatında hayvancılık öteden beri önemli ölçüde yer tutar. Hayvan beslemede. özellikle step karakteri gösteren yerlerde otluk alanlara, çayır ve mer' alara ihtiyaç duyulması yaylacılığın en yalın ve temel nedenidir. Başka deyişle yaylacılık, step bölgelerde, yükselti farkının neden olduğu, iklim değişiklikleri sonucu, farklı dönemlerde olgunlaşan bitki örtüsüne bağlı olarak hayvan sürülerinin yer değiştirmesiyle ilişkili bir faaliyettir. Yaylacılık, mevsimlere, dolayısiyle bitki örtüsünün gelişip olgunlaşmasına göre, alçak kuytu düzlüklerle, yüksekteki yaylalar arasında, bazen yavaş, bazen hızlanan bir şekilde, insanlarla beraber hayvan sürülerinin yer değiştirmesini anlatır. Birbirlerinden çok farklı özellikler gösteren bölgelerin bulunduğu Türkiye'de kırsal ekonomide önemli ölçüde yer tutan hayvan yetiştirme faaliyeti Akdeniz iklimi etkisi altında bulunan bölgelerde yaylacılığı zorunlu kılar. Buna bağlı olarak step alanlarda yaylaların seçtikleri mahallerde, konak yerlerinde ve toplanmalarında suyun varlığı önde gelen bir etmen olur. Örneğin, iç Anadolu, güney doğu Anadolu, güney Anadolunun özellikle yüksek kesimleri gibi. Buna karşılık, Karadeniz ve kuzey-doğu Anadolu bölgesi yaylalarının kuruluşunda ve dağınık görünümünde hayvanlara ot sağlamadan ziyade, tarımsal toprak, çayır, mer'a azlığı ve özellikle Karadeniz bölgesinde kültür bitkilerini hayvanların tahribatına karşı koruma kaygusu da, kırsal nüfusu yaylacılığa iten etmenler olmaktadır. Bu amaçla, arızalar üzerinde bulunan düzlükler yayla alanları olarak seçilirler. Benzer durum Bolu yöresi yaylaları için de söz konusudur. Bolu yaylaları depresyonu çeviren yüksekliklerde platolarda, düzlüklerde dağınık görünümde bulunurlar. Anlaşılacağı gibi, farklı özellikteki yerleşmelerle, yaylalar arasındaki mevsimlik ilişkiler olarak nitelendirilen yaylacılık faaliyeti, her bölgeye göre değişik şekiller gösterir. Yaylalarda, yerleşim ve konak yerlerinin seçilmesinde her bölgenin kendine özgü coğrafya olanakları ve koşulları belirleyici etmenler olurlar. Başka deyişle, bölgelere özgü coğrafya olanakları yayla yerleşmesine, konak yerlerinin seçilmesine ve şekillenmesine sınırlar çizer.

Tarihsel çerçeve içinde ele alınırsa, Türkiye kır ekonomisine hakim olan hayvan yetiştirme faaliyetinde yaylacılık geleneğinin ötedenberi yaygın olduğu görülür. Tarihsel, sosyo - ekonomik nedenlerle ilgili olan bu durumun oluşmasında Anadolunun coğrafya olanaklarının da etkisi bulunmaktadır. Buna bağlı olarak Türkiye'de, özellikle kırsal

nüfusun beşeri ve ekonomik faaliyetleri mevsime göre yüksek alanlarla, alçak alanlar arasında devri bir biçimde cereyan eder.[1] Türkiyenin konumu, kısa mesafelerde değişiklik gösteren yükselti farkının neden olduğu iklim farklıkları, çeşitli sosyo-ekonomik nitelikteki insan gruplarının mevsimlik hareketlerine yolaçar. Yaylalar, göçebe, yarı göçebe, ve yaylacı köylerin, kasaba ve kentlerin sosyal, ekonomik faaliyet alanları olurlar. Üzerinde durulması gereken önemli bir nokta göçebeliğin yaşam biçimini niteleyen "göçebe çoban hayatı" ile, "göçebe hayvancılık" içinde mütalaa edilen yerleşik grupların yaylacılık faaliyetlerini birbirinden ayırt etmek olmalıdır. Konumuz yerleşik insan gruplarının genellikle hayvan yetiştirme faaliyeti biçiminde ele alınan yaylacılığını belli bir yörede incelemektir.

Yarım yüzyıldan beri Türkiye, hızlanan bir sosyal/kültürel değişim içindedir. Toplumsal açıdan giderek gelenekselliğini yitiren bir geçiş toplumu özelliğini göstermekte, sosyal, kültürel ve ekonomik yapıda hızlı değişmeler olmaktadır. Nüfus artışı, nüfus göçleri, kentleşmenin ve endüstrileşmenin hızlanması, ulaşım ve haberleşmenin gelişmesi değişme sürecini etkileyip hızlandıran etmenlerdir. Bu değişimden kentler kadar olmasa da kırsal kesim de etkilenmektedir. Nüfusun çoğalması, hayvancılıkla ilgili faaliyetlerin gerileyip, toprakla ilgili tarımsal faaliyetlerin öne geçmesinde belli başlı etmendir. Dolaylı olarak hayvan yetiştirmede yaylacılık geleneği eski önemini yitirmiştir. Bunun yanında çeşitli nedenler, beslenmede giderek et açığının belirmesine karşın, hayvancılığın gerilemesine yol açmaktadır. Osmanlılar dönemindenberi süre gelen göçebeleri yerleştirme politikası, Cumhuriyet döneminde çizilen sınırlarla geniş alanlar içinde cereyan eden göç yollarının kapanması, nüfus artışı, sosyal değişimden, az çok sözü edilen grupların da etkilenmesi sonucu göçebe hayat tarzı giderek ortadan kalkmaktadır. Yaylalar göçebe grupların yaşam alanları olmaktan çıkmış gibidir. Bunun yanında sözü edilen yapısal değişimden yarı-göçebe ve yerine göre yerleşik grupların yaylacılık faaliyetlerinin de etkilendiği izlenilmektedir.

Bunun sonucu olarak, devamlı yerleşme üst sınırına yakın yaylalarla, bu faaliyetin yatay olarak gerçekleştiği alanlar başta olmak üzere, yaylaların devamlı yerleşmeler şekline dönüştükleri gözlenmektedir. Eski işlevlerini sürdüren yaylalardan bazılarının sosyal ve ekonomik yaşantıdaki eski yerini kaybettikleri izlenilmektedir. Yükseltisi az,

1 N. Tunçdilek, 1964: 20.

düzlüklerde kurulu yaylaların bir bölümü tarım alanı olmaktadır. Bazı yaylalardan, beslenilen hayvan sayısının azalması nedeniyle, kışlık ot ve yakacak ihtiyacı sağlanmaktadır. Günümüzde yaylaların turizm bakımından da bir işlev değişimine uğradıkları dikkati çekmektedir. Yazın geçirildiği sayfiye alanları olan yaylalarda barınma, ulaşım bakımından modern olanakların kullanılmağa başlandığı izlenilmektedir.

Bolu yöresi yaylacılığı beşeri coğrafya açısından pek incelenmemiş bir konudur. Batı Karadeniz bölümünün en batı ucunu oluşturan Bolu yöresinin kuzeyden güneye ve Batıdan doğuya yükseltisi artmaktadır. Buna paralel olarak yörenin kuzeyinde hayvancılığın önem taşımadığı görülür. Buna karşılık güneye gidildikçe tarım toprakları azalıp parçalanmakta, yükselti ve eğim artmakta, hayvancılık tarımın önemli bir kolu haline gelmektedir. Bolu yöresinde depresyonları çeviren dağ sıralarına uygun dağılım gösteren yaylaların ve yaylacılığın özelliklerini belirtmek amacıyla, dağ sıraları üzerinde yer alan yaylaları bakı farkına göre gruplandırarak incelemeyi uygun buldum. Bakı farkı, yaylaların kuruluşlarında etkili olduğu gibi, yaylacılık faaliyetleri arasında da bazı farklılıkların belirmesine neden olmaktadır.

Bolu yaylaları üst zonda ve genellikle arızalı orman alanlarındaki küçük düzlüklerde kurulmuşlardır. Reliefe ve düzlük alanlara göre bir dağılım gösterirler ve devamlı yerleşme merkezlerine oldukça yakın bulunurlar. Yörede yaylacılık hareketi dikey bir biçimde gerçekleşmektedir.

Yaklaşık olarak elli yıl öncesine kadar iç Anadolu bölgesinin özellikle yukarı Sakarya bölümünün kuzeyinde yer alan hayvancı köyler yaz aylarında kuraklığın neden olduğu ot yetersizliğini kuzeyde Bolu yaylalarında gidermeye çalışırlardı. Bugün iç Anadolu bölgesi step hayvancılığının Bolu yaylalarıyle bağlantısının hemen hemen ortadan kalktığı söylenebilir. Yörenin güneyindeki birkaç yaylada, çobanların eşliğinde yarı yaylacılık biçiminde sürdürülen bu faaliyeti, yakın bir geçmişte köy halkının katıldığı yaylacılık hareketinin son kalıntısı olarak nitelendirmek mümkündür.

Bolu yöresi yaylalarında da, sosyo-ekonomik nedenlerle işlev ve yapı değişimi görülmeye başlamıştır. Yaylaya çıkan köy ve nüfus sayısında önemli azalmalar meydana geldiği gibi, erkek nüfusta devamlı ve geçici işçilik eğilimi artmıştır. Yaylaların büyük çoğun-

luğu yalnızca hayvan otlatılması için kullanılmaktadır. Bazı yaylalar hayvan besleme yanında başka ekonomik faaliyetlere de sahne olmakta, buralarda tarla tarımı yanında arıcılık, meyvecilik, sebzecilik, el sanatları, yapılmakta ve turistik hareketler görülmektedir.

Türkiye'de çeşitlilik gösteren yaylacılık faaliyetleri içinde karakter bakımından Akdeniz, İç Anadolu yaylacılığından farklı olan ve Karadeniz yaylacılığına daha çok benzeyen Bolu yaylacılığında önemli değişmeler görülmeye başlamıştır.

B- Yöntem ve Veriler

Üzerinde uzun bir süre çalışmayı gerektiren bu araştırma, geniş ölçüde alanda yapılan gözlemlere dayanmaktadır. Bunun yanında Bolu Orman Şefliklerine gönderilen soru cetvellerine alınan yanıtlar veri olarak kullanılmıştır. Araştırmanın başında Türkiye ve Bolu yöresinde yayla ve yaylacılık faaliyetleriyle ilgili literatür gözden geçirilmiştir. Yayla alanlarında gerektiğinde bir süre kalınmış ve bir kısmını kitabımıza aldığımız çok miktarda fotoğraf çekilmiştir.

Bolu yöresinde yayla ve yaylacılık alanlarını saptayabilmek amacıyla ilk aşamada Orman Genel Müdürlüğü kanalı ile Bolu Başmüdürlüğüne bağlı bulunan ellidört Bölge Orman Şefliğine yirmi altı soruyu kapsayan soru cetvelleri gönderildi. Soru cetvellerinde, Orman şefliklerinin çalışma alanlarında bulunan yaylaların ve yaylacılık yapan köylerin sayılarını, bu faaliyete katılanların yaylaya çıkış ve dönüş tarihlerini, kalış sürelerini, tenhalaşan, terkedilen yada yeni kurulan yaylaların bulunup bulunmadığını, yayla alanlarının yüzölçümlerini, konut sayılarını, konutlarda kat sayısı ve yapı malzemesini, yaylalarda ekonomik faaliyet çeşitlerini, özellikle hayvancılık faaliyetlerini, pazar ve panayırlarla ilişkilerini, göçebe aşiretlerin bulunup bulunmadığını, yol durumunu, yaylacılık faaliyetlerinin zaman içinde gösterdiği değişiklikleri, yaylaların sorunlarını ve ne gibi önlemler alınması gerektiğini içeren sorular bulunmaktaydı.

Bolu Orman Başmüdürlüğüne ait ve Bolu yöresinde yaylacılık faaliyetinin yer aldığı sekiz Orman işletme müdürlüğüne bağlı (Aladağ, Bolu, Gerede, Göynük, Kıbrıscık, Mengen, Mudurnu, Seben) ellidört Bölge şefliğinden gelen anket formlarından elde edilen veriler, yaylaları özelliklerine göre gruplandırmada yararlı olmuştur.

İkinci aşamada soru cetvellerine verilen yanıtları kontrol etmek, yerinde gözlem ve araştırma yapmak amacıyla Bolu yöresinde depres-

yonları çeviren kuzey ve güney platolarda yer alan yayla alanlarından ve yaylacı köylerden önemli bir bölümü gezilmiştir. Depresyonun kuzeyinde yer alan Sandallar, Karamanlar. Kürkçüler, Ağaççılar, Alput, Sarıcalar, Çömlekçiler, güneyde Kuzgölcük, Kızık, Karacasu, Kınık, Yozgat, Kuşçular, Abant gölü çevresinde, Samat, Pelitözü, Çepni, Mangırlar, güneyde, Yünlü, Yenecik, Kayıkiraz, Aşağı ve Yukarıovacık yaylaları özellikle kayda değer olanlardır. Böylece kuzey ve güney yamaçlarda yer alan yaylaların kuruluş, kalma ve yararlanma farklılıklarının nedenleri ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu arada Bolu Orman Başmüdürlüğünden sağlanan 1/100.000 ölçekli devamlı ve geçici yerleşmeleri gösteren haritadan yararlandığımı özellikle belirtmek isterim.

Araştırma gezileri yaylacılık faaliyetinin yoğun olduğu yaz aylarında yapılmıştır. Ayrıca Samat, Meşecik, Yaprakçık, Yünlü yaylalarını ilkbahar aylarında öğrencilerle yaptığımız gezilerle tekrar görme olanağı sağlanmıştır. Araştırma esnasında yaylalarda ve yaylacı köylerin bazılarında gerektiğinde kısa sürelerde kalınmıştır. Bundan başka, konuyla ilgili bulunan kaynaklardan, istatistik verilerden yararlanıldı.

Ülkemizde çok çeşitlilik gösteren ve az araştırılmış bir konu olan yaylalar ve yaylacılık faaliyetleriyle ilgili kaynakların azlığını belirtmek yerinde olur. Bu nedenle çalışmam büyük ölçüde kendi gözlem ve araştırmalarıma dayanmaktadır. Bir yapı değişimi içinde olan yaylacılık faaliyetlerindeki değişikliğin bilimsel olarak ortaya konabilmesine temel teşkil edebilecek çalışmaların ve istatistiklerin bulunmayışı bir eksikliktir.

Yukarıda belirttiğim süreç içerisinde meydana gelen bu çalışmanın zorluklarından birisi oldukça uzun bir zamana ihtiyaç göstermesidir. Soru cetvellerinin yanıtlandırılması bir süre beklemeyi gerektirmiştir. Bunun dışında, Başmüdürlük ilgilileri ile çeşitli yazışmaların yapılması gerekmiştir. Elde edilen verileri değerlendirdikten sonra, yerinde yapılan gözlem ve araştırmalar esnasında karşılaşılan çeşitli güçlükler çalışmamın en zor yönünü oluşturmuştur. Gerek arazide belirli mevsimde ve kısa sürede çalışma zorunluğu, ulaşım güçlükleri, gerekse başvurulan kaynakların genellikle konumuzla yakından ilişkili olmayışları başka deyişle, karşılaştırma olanağı bulunmayışı, bunun yanında ilgili resmi dairelerde bazı yayla alanlarının kayıtlarının bulunmayışı çalışmamı güçleştiren nedenler arasındadır.

Bolu yöresinin güneyinde yer alan yayla alanlarının yoğun ormanlar içinde bulunması, yüksek ve dağınık olmaları, yayla yollarının bozukluğu, gidiş ve dönüşün aynı yönde olmasını ve sonradan görülen eksikliklerin giderilebilmesi için ertesi yılın beklenmesini gerektirmiştir. Sayılan bu zorluklar, çalışma süresinin uzatılması ve resmi kuruluşların ulaşım olanaklarından olabildiği ölçüde yararlanma yanında, yaylacı köylerdeki bazı kişilerin, özellikle muhtarlarla, öğretmenlerin kılavuzluklarına ve bilgilerine başvurma suretiyle giderilmiye çalışılmıştır.

Bütün bu zorluklara, bazen tehlikeye rağmen, yörede araştırmanın çok ilgi çekici, doğanın bütün yorgunlukları unutturacak kadar güzel ve dinlendirici olduğunu belirtmek isterim. Çalışmamın en zevkli yönü ise köylülerimin gösterdiği candan ilgi, anlayış ve fedakârlığa varan konukseverliği olmuştur.

C. Yayla ve Yaylacılık Kavramları

Türkiye'nin hemen her bölgesinde yayla sözcüğü yazın çıkıp oturulan serin yer, dağların üzerindeki yazlık ikametgah yada yazlık mer'a anlamına gelmektedir. C. Alagöz'e göre köy sürülerinin yazın en sıcak devresinde çıkıp uzun süre kaldıkları dağ mer'ası anlamını karşılayan yayla kavramı, yayla tanımları içinde en önemlisidir ve bu anlamdan diğer sözcükler türetilmiştir.[1]

B. Darkot, ot sağlamak amacıyla, sürülerin dağ sıralarındaki yamaç ve düzlüklere yayılmasından "yaylak" veya "yayla" teriminin türetildiğini yazmaktadır.[2] Yayla türkçe bir sözcüktür. Eskiden, şimdi yaz anlamına gelen "yay" ve ilkbahar karşılığı da "yaz" sözcüğü kullanılırdı. Hayvanların otlatılması amacıyle aralıklı şekilde dağıtılabildikleri yerlere "yayla" denilmektedir. "yay" dan türetilen "yaymak" fiili ile yazlığa çıkmak veya otluğa çıkarmak anlaşılmaktadır. Türkçede kullanılan "yaymak" "yazlak" "yaylak" ve "yayla" sözcüklerinin genel olarak ifade ettikleri anlam aynıdır.

Yayla sözcüğü çoğu kez fiziki coğrafyada plato karşılığında kullanılan bir terimdir. Dağ ve ovaya karşılık bir yer biçimini anlatan plato terimiyle eş anlamlı olmak üzere yayla terimi de kullanılmaktadır.[3] Yayla sözcüğü geniş anlamda dağ ve plato üzerinde bulunan bir

1 C. Alagöz, 1941: 150-157.
2 B. Darkot, 1968: 131, 132.
3 R. Izbırak, 1964: 339.

mahal olarak anlaşılır. Yaylaların genellikle yüksekte yer almaları nedeniyle, yüksek yerlerdeki düzlükler, otluk alanlar için de yayla deyimi kullanılır. Dağlık bölgelerde hayvan otlatmak amacıyla orman açmalarına ve daha yüksekteki otluklara da yayla adı verilir. Araştırma alanında hayvanların otlatılmasında kullanılan ve ormandan açma suretiyle kazanılmış yayla örnekleri bulunmaktadır. Morfolojik yapının gereği olarak yaylacılık faaliyetinin yatay olarak yapıldığı alanlarda yaylalar ile devamlı yerleşmeler arasında her zaman bir yükseklik farkı bulunmayabilir. Nitekim giderek ortadan kalkmakta olan orta Anadolu yaylacılığı yatay olarak gerçekleştirilmektedir.

Yayla sözcüğü, bazı hallerde, yaz aylarında sayfiye, hava değişimi ve dinlenme amacıyla yararlanılan yüksek kesimler için de kullanılır. Örneğin Bursa'nın Kirazlı, Bolu'nun Abant, Gerede'nin Esentepe, Adana'nın Bürücek yaylalarında yazın kentlerden gelenler çoğunluktadır. Kasaba ve kent halkının yazın sıhhi, turistik, sportif ve çeşitli faaliyetleri için çıktıkları mahallere de yayla adı verilmektedir. Günümüzde bazı yaylaların tatil köyü niteliğini aldığı ve turizm yönünde gelişmeler gösterdikleri izlenilmektedir.

Yayla deyimi kasaba veya şehirde yüksekte yer alan mahalleleri adlandırmak için de kullanılır. Örneğin Zonguldak ve Karabük'te yüksek kesimde yer alan iki mahalleye Yayla mahallesi adı verilmiştir. Dilimizde burası daha yüksek anlamına "burası daha yayla" deyimi de kullanılmaktadır.

Yayla, yerleşme coğrafyası terimi olarak çoğu kez geçici bir yerleşme yerini anlatır. Yaylalar yaz mevsiminde en sıcak aylarda çıkılan ve geçici olarak yerleşik hale getirilen mahallerdir. Yaylalar genellikle geçici bir yerleşme yeri olmaları yanında, insanların bir süre ekonomik faaliyette bulundukları mahallerdir. Yaylalar, göçebelerin, yarı göçebelerin, yaylacı ve yarı yaylacıların geçim alanları olmalarından başka, kasaba ve kent halkının da, çeşitli yönlerden ilgilendikleri alanlardır.

Daha çok yüksek mahallerde yer alan yayla, tarım yapmak, hayvan otlatmak ve bunların dışında kazanç sağlıyan başka işlerde uğraşmak amacıyla gidilen, köyden ayrı, fakat köye sosyo-ekonomik bağlarla bağlı, çoğu kez köyün ortak mülkiyetinde olan geçici yerleşme yeri olarak tanımlanır.[1] Genel bir deyişle, yayla, daha ziyade hayvan-

1 N. Tunçdilek, 1964: 16.

cılık faaliyetiyle ilgili olarak köyün ikinci bir geçim yada ekonomik faaliyet alanıdır.

Dilimizde yayla sözcüğünden başka, farklı mevsimlerde konaklama yerlerine verilen karakteristik adlar vardır. Güzle sözcüğü bunlardan biridir. Güzle, esas yayladan daha alçakta, devamlı yerleşme merkezine daha yakın, dolayısiyle yayladan daha ılımlı, kısmen ilk, genellikle sonbahar mevsiminde daha uzun süre kalınan ikinci bir yayladır. Mevsimlik hareketlerde aracılık görevi yapan güzle'ler çoğu zaman ikinci bir yayla niteliği taşımaktadırlar. Güzle'nin kesinlikle bir, bazen birden fazla yayla ile ilişkisi vardır. Bolu depresyonunu güneyden çeviren dağların yamaçlarında saptadığım ve günümüzde bir mahalle niteliği gösteren eski güzle'ler bulunmaktadır.[1]

Türkiye'de güzlelere yaylacılık faaliyetinin yapıldığı bazı kesimlerde rastlanmaktadır.[2] Daha ziyade bir "güz yaylası" niteliğinde olan ve "Güzlek" ya da "Güzle" olarak adlandırılan mahaller "Güz otlağı" anlamını taşımaktadır.

Planhol göller bölgesinde yaylalara sonbahar çıkışını karakterize eden "güzleme" adının, esas çıkış öncesinde ilkbahardakine de verildiğini ve bunun yaylada ilk katı oluşturduğunu yazmaktadır.[3]

Dilimizde kışın geçirildiği mahal ve kış otlağı anlamında "kışlak" sözcüğü kullanılır. Bolu yöresi güneyinde yer alan köylerin büyük bir kısmı ile iç Anadolu step bölgesi köyleri hayvancılık açısından önemli olan kışlamak sorununu ortak çözümlemişlerdi. Komşu step bölgesi hayvan sürüleri yazın kuzey yaylalardan yararlanırlar, güneydeki yaylacı köyler de sürülerini kış aylarında stepteki kışlağa indirirlerdi.

Yaz aylarında çeşitli neden ve amaçlarla yaylaya çıkanlara "yaylacı" adı verilmektedir. Yaylacıların yazın ve kışın barındıkları yerlere farklı adlar verdikleri olur. Örneğin doğu Karadeniz bölümünde, yaylacılar yazın kaldıkları mahalle "oba", kışın oturdukları köylerine "Cenik" adını vermektedirler. Bazı yörelerde yayla yanında otlak, yaylak, yazlak sözcüklerinin yayla ile eş anlamlı kullanıldığı anlaşılmaktadır. Genel anlamda hayvanların otlatılması amacıyla serbestçe yayılabildikleri otlaklara yaylak adının verilmesinde kapsam yönünden

1 M. Emiroğlu, 1977.

2 Torosların Geyikdağı çevresinde, Alanya kuzeyinde, Karadenizde Ünye, Fatsa güneyinde ve Bolu yöresinde Ardıç, Seben dağlarının kuzeye bakan yamaçlarında, Göller bölgesinde Barla dağı ve Salda gölü çevresinde güzle 'ler bulunmaktadır.

3 X. de, Planhol, 1958: 131-132.

bir isabet vardır. Özet olarak yayla çeşitli ekonomik faaliyetin yapıldığı bir alan niteliğindedir. Yaylalar kırsal nüfusla doğa arasındaki ilişkilerin daha yalın gerçekleştiği alanlardır.

Yayla ve hayvancılıkla ilişkili bulunan yaylacılık ise, yaz mevsiminde ve en sıcak aylarda insan ve hayvanların yaylaya gitmelerini; orada bir süre kalmalarını ve ekonomik faaliyette bulunmalarını kapsar. Yaylacılık mevsimlik bir harekettir. Bu faaliyete katılan insanların yaylalarda ve esas yerleşme yerindeki faaliyetleri, ekonomik hayatları bir bütün olarak yaylacılık adı altında mütalaa edilir. Yaylacılık tamamen yerleşik insan gruplarının gerçekleştirdikleri bir faaliyettir. Tarım yanında, hayvancılık yapan insan gruplarına, sürülerinin daha iyi beslenmesi, daha iyi ürün vermesi ve daha fazla hayvan besleme olanağını sağlar. Yaylacılıkta hayvanların bakımı, yazın otlaklarda otlatmaya karşılık, kışın ahırlarda barındırma biçiminde yapılır. Step bölgelerinde yazın kuraklığın ve sıcaklığın artmasıyla insanlar, hayvanlarla beraber yükseklere, dağ, otlak, çayır ve mer'alara, su başlarına giderler. Çeşitli tarımsal faaliyetlerine ek olarak hayvan yetiştirme faaliyetlerini de sürdüren bu insanların ova, dağ etekleri ve vadilerdeki köy evlerine karşılık yaylalarda da evleri vardır. Yaylacılıkta, yerleşik bir hayat tarzı, yani içinde bütün yıl devamlı oturulan bir ev, çeşitli tarımsal ve ekonomik faaliyette bulunmanın yanında, yaylada hayvancılık, ekip biçme, bitki ve ağaç yetiştirme, el sanatları ve diğer işler de yapılabilir.

Türkiye insanı beşeri yönden olumsuz ortamdan, çeşitli tarımsal ve ekonomik faaliyetlerde bulunarak yararlanmaya çalışmaktadır. Buna bağlı olarak, yayladan yararlanmanın, geniş anlamda yaylacılığın, farklı bölgelerde değişik biçimlerde uygulanması doğaldır. Türkiye'de yaylacılık faaliyeti, yaylaya gidiş ve dönüş tarihleri, kalış süreleri, konaklama biçimleri, göçe katılanların nitelikleri, faaliyet türleri, uğraşıları, nüfusun niteliği farklılıklar gösterir.

Türkiye'de yükseltinin kısa mesafelerde değişikliğe uğraması buna bağlı olarak iklim elemanlarının dağılımındaki farklılıklar pekçok çelişki meydana gelmesine yol açmış, bu da yaylaların coğrafi dağılımlarını etkilemiştir. Öyle ki yüksek ve kurak alanlarda olduğu gibi, alçak ve nemli bölgelerde de yaylalar bulunmakta ve yaylacılık yapılabilmektedir. Türkiye'de kır hayatında tarımsal faaliyetler içinde hayvancılık önemlidir. Bitkilerin bu çelişkiler içinde farklı zamanlarda olgunlaşmalarına bağlı olarak mevsimleri takiben ova ve dağ otlaklarında birbiri arkasından yararlanma amacıyla göçebe hayvancılık

zorunlu olmaktadır. Denilebilir ki göçebe hayvancılığın bir türü olan yaylacılıkla fiziksel ve ekonomik etmenler arasında ilişki bulunmakta buna bağlı olarak farklı fizik ve ekonomik koşullarda bazı ayrıcalıklar görülebilmektedir.

a- Hayvan Besleme Biçimleri,

Mevsime bağlı olarak yapılan hayvan beslemede insan ve hayvanların göç hareketlerini ifade eden kavramlar arasında kapsamları bakımından bazı farklar vardır. Hayvancılık yerel veya bölgesel birçok nedene dayanabilir. Bu nedenleri ayıran mesafelerin büyük ve küçüklüğüne göre mevsimlik hareketler arasındaki farklar ya çok belirgin olabilir ya da iç içe girebilir.

Yaylacılık yapan nüfus grupları ile, göçebe hayatı yaşayan grupların hayvancılık faaliyetleri arasında belirgin farklar vardı. Belli bir çevrede yaz kış yer değiştirerek yaşayan, daha ziyade çobanlık yapan ve toprağa bağlı olmayan insan grupları göçebe olarak nitelendirilirler. Toprağa bağlı olmayan göçebelerin belirli ve devamlı bir köyleri, yerleşme yerleri yoktur. Göçebeler geçim tarzlarına göre kendi aralarında sınıflandırılabilirler. İlkel şekilde yaşayan avcı ve toplayıcı göçebelerden başka, kır hayatı yaşayan ve hayvancılık yaparak geçimlerini sağlayan göçebeler vardır. "Göçebe çobanlığın" en ilkel şekilleri kendiliğinden oluşan şekillerdir. Bunda, insan örgütlenmiş bir hayvancılık yapmaz, avcılığa konu olan hayvan sürülerini izler. Örneğin Laponlar, Yakut'lar, Çukçi'ler gibi Ren geyiği yetiştiricileri, kışın iğne yapraklı ormanlar içine sığınan, yazın Tundra bölgesinde otlayan Ren geyiği türlerinin bitki örtüsüyle ilgili mevsimlik göçlerini takip ederler. Yada çöl kenarlarında, sağanak yağışları takiben gelişen otların bölge içinde farklı yerlerde bulunması nedeniyle hayvan sürülerinin yer değiştirmelerine bağlıdır. Av hayvanlarına, bitki örtüsüne bağlı olarak ilkel şekilde yapılan göçebe çobanlık dönemini çoktan geçirmiş, geçimini tamamen hayvancılığa dayamış grupların hayvanlarıyla beraber mevsimlik hareketleri "göçebe çobanlığı" ifade eder. Göçebelerin kışlak ve yazlakları arasında bitki örtüsünün hayat devrelerine bağlı olarak ağır bir gidiş ve dönüş hareketleri vardır. Gerçek göçebelik belli insan gruplarının geçim ve yaşam tarzıdır.

Türkiye'de toprağa bağlı olmayan, çadır hayatı yaşayan, ekonomik faaliyeti yalnız küçükbaş hayvan yetiştirmeye dayanan, mevsime göre stepten yaylaya, yayladan stebe uzun bir mesafe kat ederek bazen

ağır, bazen hızlı yer değiştiren, akrabalık ve soy ilişkileriyle birbirine bağlı, kendi içinde toplumsal bir örgütlenme gösteren gerçek göçebeler (göçebe aşiretler) bulunmaktadır. Bunlar yaşamlarını göçebe çobanlık yaparak sürdürmektedirler. Daha ziyade doğu ve güneydoğu Anadolu bölgesi step ve yaylalarında, güney ve doğu Toroslarda yaşayan göçebelerin son yarım yüzyılda sayıları çok azalmıştır. Ülkemizin bazı yörelerinde gerçek göçebelerin göçebe çobanlık faaliyetleri ile, göçebe hayvancılığın bir başka şekli olan yaylacılığın benzer yönleri çok fazladır. Güneydoğu Toros'lardaki dağ göçebeleri ve yaylacı köyler üzerinde beşeri coğrafya çalışması yapmış olan Hütteroth, bu farklı grupların yaz aylarındaki faaliyetlerini ayırt etmenin güçlüğüne işaret etmekte ve buradaki yaylacılığı yarı göçebelik olarak nitelendirmektedir.

"Yarı göçebelik" göçebelikten, yerleşik hayata geçerken göçebelik sisteminde meydana gelen gelişmeyi ifade eder. Yaylacılıktan farklı olarak, kışlar genellikle konutlarla geçirilir. Yaz başında, yerleşik grubun bir bölümü hayvanlarla beraber yaylalara göç etmekte, ya da aynı grubun yerleşik hayata henüz geçmemiş göçebe çobanlık yapan grubuna katılmaktadır. Yaz aylarında yaylalarda kıl çadırlarda barınılmaktadır.

Göçebe hayvancılığın bir şekli olan "Transhumance" ta mevsimleri takiben ova ve dağ otlaklarından birbiri arkasına yararlanmak amacı güdülür. Hayvancılığın bu türünde, sürü sahiplerinin yerleşik bir hayat tarzı vardır. Sürüler çoban nezaretinde uzun mesafeler kat ederek kışın kar yağışsız alçak, ılımlı bölgelere, yazın yüksek dağ otlaklarına doğru hareket ederler. Böylece kışın hayvanları ahırda barındırma gerekmez. Yaylacılıkla en belirgin farkı, yaylacılığın hayvan sürüleriyle beraber yerleşik insan gruplarının mevsimlik bir hareketi olmasına karşılık, Transhumance'ın daha ziyade büyük sürülerin katıldığı mevsimlik bir hayvan göçü oluşudur.

"Yarı yaylacılık" ise, step bölgelerde tarla tarımı ile birlikte hayvancılık yapan insan gruplarına ait sürüleri, sıcaklığın, kuraklığın artmasıyla, ot ihtiyaçlarının karşılanması amacıyla, çoban nezaretinde yaylalardaki mer'alara gönderme faaliyetidir. Yarı yaylacılıkta sürü sahipleri yaz ve kış belli yerlerdeki konutlarda kalırlar, buna karşılık hayvanlar çoban nezaretinde yaylaya göç ederler.

"Alp tipi" hayvancılık yaylalarda, yüksek dağ otlaklarında yapılan modern hayvancılığı anlatır. Devamlı konutların bulunduğu

yaylalarda hayvanlar kışın ahırlarda barındırılır. Bu tip hayvancılıkta hayvanların göçü söz konusu değildir. Alp tipi hayvancılıkta, dağda, semirtilmesi güç kasaplık hayvan yetiştirilmesinden çok, büyükbaş hayvan yetiştirilir. Süt, peynir üretimine yönelik bir hayvancılık, dolayısiyle mandracılık söz konusudur.

D. Konuyla İlgili Araştırmalar

Türkiye insanını yakından ilgilendiren, günümüzde bir yapı ve işlev değişimine uğrayan yayla yerleşmesi ve yaylacılık olgusunun beşeri ve ekonomik yönü çok belirgindir. Ülkemizde bu konuda araştırmalar azdır. Bunlardan C. Alagöz'ün zamanımızdan otuzbeş yıl önce yayınlanmış olan iki eseri önem taşımaktadır.[1] Alagöz, yayla ve yaylacılık kavramlarını tanımlamakta ve Anadolu yaylacılığının özellikleri hakkında bilgi vermektedir.

N. Tunçdilek, Türkiye beşeri coğrafyasının en önemli ve o derece ağır basan bir meselesi olarak tanımladığı 'Türkiye'de Yaylalar ve Yaylacılık" adını taşıyan makalesinde, bir makale çerçevesini aşacak nitelikte bilgiler vermektedir,[2] Yayla yerleşmesinin oluşmasında, hayvancılık ekonomisi içinde bio-klimatik etmenlerin etkisini belirgin biçimde ortaya koyan yazar, kırsal yerleşmede yayla ile olan ilgiler ve yıllık faaliyetler çerçevesinde gerçekleştirilen yaylacılığın beş ayrı bölgeyle ilgili genel özelliklerini de vermekte, makalenin sonunda yaylalarda yapı ve işlev değişimine işaret etmektedir. N. Tunçdilek, bir geçiş tipi olarak nitelediği Bolu yaylacılığının faaliyet alanlarıolan yaylaların kuruluşlarında, Karadeniz bölgesinde olduğu gibi, tarıma müsait düzlük alanların etkisinin olduğunu belirtmektedir.

Bu çalışmada depresyon alanlarını çeviren platolar üzerinde yer alan yaylalarla, aşağı zondaki köyler arasında gerçekleştirilen Bolu yaylacılığında, kuzey ve güneyde yer almalarına göre belirgin farkların bulunduğu ayrıntıları ile ortaya konacaktır.

X. de Planhol'un özellikle göller bölgesinde, Toroslar'da üst zonla alt zonda yerleşme, köy hayatı ve yaylacılık faaliyetleriyle ilgili bibliyografyada yer alan araştırmaları bulunmaktadır. Sözü edilen yayınlarda Türkiye'de tarihsel gelişim içinde etnografik bilgiler de

1 C. Alagöz, 1938.
C. Alagöz, 1941.
2 N. Tunçdilek, 1964.

verilerek yerleşmenin, köy hayatının gelişimi ve Toroslarda yaylacılığın özellikleri anlatılmıştır.

Türkiye'de yaylacılık konusu daha ziyade doğu, güneydoğu Anadoluda step ve yaylalarda yaşayan göçebe aşiretlerle ilgili araştırmalar çerçevesinde ele alınmıştır. Güneydoğu Toroslarda göçebeler ve yaylacı köyler üzerinde çalışmış olan W.D. Hütteroth araştırmasında, göçebe aşiretlerin yaylaları kullanmalarını, hayat tarzlarını incelemiş, göçebe çoban hayatı ile yaylacı köylerin yaylacılık faaliyetleri arasındaki farkı oldukça belirgin biçimde ortaya koymuştur.[1]

Güneydoğu Toroslarda beşeri coğrafyası çalışması yapmış olan W. Hütteroth'un çalıştığı alanın kuzey doğu kesimlerinde yaşayan bir göçebe aşireti inceleyen İ. Beşikçi sosyal değişme çerçevesi içinde göçebe bir aşiretin toplumsal yapısını araştırmıştır.[2] Yaylacı köylerle, gerçek göçebelik arasında toplumsal örgütlenme, ekonomik faaliyetler bakımından belirgin farklar görülmektedir.

Güneydoğu Anadolu göçebeleriyle ilgili çalışmalar arasında D.O. Bates[3] ve V.W. Eberhard'ın yayınları da kaydedilebilir.[4]

Kuzeydoğu Anadolu'da yaylacılıkla ilgili beşeri coğrafya çalışması yapmış olan N. Sözer, Türkiye'de yüksek dağ platolarında yapılan yaylacılığın gösterdiği özellikleri belirtmektedir.[5]

Yayla ve yaylacılık beşeri coğrafya dışında yukarıda işaretlediklerimizden başka, ilgi durumuna göre, ait olduğu disiplinler çerçevesinde ele alınmıştır. Yayla yerleşmesinin ve yaylacılığın ormanla ilişkisi, toplumsal, ekonomik, hukuksal yönü ile ilgili yararlandığım yayınlar bibliyoğrafyada yer almaktadır.

E- Tarihsel Gelişim İçinde Yaylacılık Faaliyetleri

Türkiye'de özellikle kır yerleşmelerinin şekillenmesinde, nüfusun azalması ya da çoğalmasında, ekonomik faaliyetlerde, relief, yükselti ve iklim önemli ölçüde rol oynarlar. Tarihsel gelişim içinde fizik etmenler yerine göre sosyal ve kültürel hayatın şekillenmesinde de etkili olabilirler. Anadolu'nun yarısından çoğunun yükseltisi 1000 m.

1 W.D. Hütteroth, 1959.
2 İ. Beşikçi, 1969.
3 D. O. Bates, 1971.
4 V.W. Eberhard, 1953.
5 N. Sözer, 1972.

nin üzerindedir. Kent ve köylerin dağılımında yükselti etkili olmakta ve Anadolu insanı birbirinden kısa mesafelerle ayrılmış bulunan yüksek kesimlerle, düzlük alanlarda beşeri ve ekonomik faaliyetlerde bulunmaktadır. Yükseltinin kısa mesafelerde değişmesi iklim elemanlarının farklı dağılımına ve dolayısıyle bitki örtüsünün gelişme dönemlerinin farklılaşmasına neden olur. Bu durum genel bir deyişle, step bölgelerinde temeli hayvancılığa dayanan göçebeliğe, yarı göçebeliğe ve köy hayatı içinde hayvancılık ekonomisinin gerektirdiği yaylacılığa bir ortam hazırlar. Bunun yanında, tarihsel gelişim içinde sosyal ekonomik etmenleri de dikkate almak gerekir. Bolu yaylacılığı, tarihsel açıdan bu çerçeve içinde ele alınacaktır.

Akdeniz bölgesinde yer alan Anadolu'da prehistorik dönemlerde insan hayatının varlığını kanıtlayan buluntular vardır. Neolitik çağa erken girmiş ve ilk tarımın gerçekleştiği alanlardan biri olan Anadolu'da Çatalhöyük, Hacılar gibi Neolitik istasyonlar, köy hayatı yaşayan, tarım yapan, örgütlenmiş insan gruplarının uygarlıklarını ortaya koyuyor. İlk tarımın yapıldığı Ortadoğuda, son on yıldaki bulgular ve kazılar tarım öncesi yerleşmeler konusundaki tezi ispatlamış gibidir. İnsanlığın uygarlık tarihinde, tarım yapmağa başlamanın yerleşik hayat tarzına yol açtığı görüşü güç kazanmıştır.[1]

Proto-Hititler ve Hititlerin imparatorluk kurdukları dönemlerde, Anadolu'da kasaba ve köy hayatı gelişmişti. İnsanlar gelişmiş bir tarım ve hayvancılık faaliyetinde bulunuyorlardı.

Helenistik dönemde, Strabo'nun yazdığına göre Küçük Asya'da tarla tarımının genellikle kenar bölgelerde, hayvancılığın daha ziyade iç bölgelerde yapıldığı, tarım ekonomisinin gelişmesini sürdürdüğü anlaşılıyor.[2]

Antik ve orta çağlarda ekonomi ve ticaret hayatı gelişmiş bir bölgede yer alan Anadolu, göçebe Türk boylarının gelmeğe başladığı tarihlerde bu eski durumunu kaybetmiş ve gerilemişti.[3] Türk boylarından bir kısmı, istilalara uğramış, çöküntü halinde olan Bizans'ın harap olmuş, emniyet ve asayişi kalmamış kentlerine yerleştikleri halde, çoğunluğu göçebe hayat tarzını sürdürmüşlerdir. Türk boyları gelmeden önce Anadolu'da göçebelik bulunmuyordu. Hayvancılık yerle-

1 B. Güvenç, 1972: 190.

2 Strabon, 1932: 316-317.

3 Xenophon, 1939: 130-131.

şik hayatla beraber yapılıyordu. Türk boylarının Orta Asya steplerine uyumun gereği olan hayat tarzını Anaboluda devam ettirmelerini Planhol, Brice ve Erinç'in kabul ettikleri gibi, doğal şartların ya da ırk özelliklerinin sonucu olan bir hayat tarzı olmaktan çok, Anadolu tarihinin sosyo-ekonomik bakımdan bir çöküş dönemine rastlayan geçiş ve uyum safhasına bağlı bir durum olarak mütalaa etmek daha doğrudur.[1]

Çünkü zaman içinde, göçebe Türk boyları, bölgeden bölgeye ve boydan boya farklı olmakla beraber daima yerleşik hayata geçmişlerdir.

XIII. Yüzyılda, Anaboluda genel hatları ile kent yaşamı yanında, Türk köylüsünün hayat tarzını batı uçlarıyla güney ve güneydoğu Anadolu bölgelerinde göçebe hayat, orta Anadolu ile Sivas ve Amasya çevresinde yerleşik hayat ekseriyette olmak üzere iki bölüme ayırmak yerinde olur. Anadolu'da yayla hayvancılığı tarımsal işletmeciliğinin Türklere özgü bir ekonomik işletme usulü olması yanında, Anadolu' nun coğrafya özelliklerinin de bu tür işletme sistemine uygun bir ortam hazırlaması nedeniyle bu dönemde yayla alanlarının Türkmenlerle dolu olduğu anlaşılıyor.[2]

Kent ve köy hayatının gelişme gösterdiği Selçuklular döneminde yeniden tarım ve ticaret hayatının canlandığı, köy hayatı yaşayan grupların tarım ve hayvancılık yaptıkları, kentlerde ise ticaret hayatının gelişme gösterdiği anlaşılıyor. O dönemden kalma kervansaraylar ve hanlar da bu durumu doğrulamaktadır.

Genellikle temeli hayvancılığa dayanan, bu ekonomik hayata uygun bir toplumsal örgütlenme gösteren göçebe Türk boylarının hayvancılık ekonomisinin, uzun süre köylerin ve bunlara yakın kasaba ve kentlerin ekonomilerini etkiledikleri görülür.

Doğrudan olmasa bile, hiç olmazsa, bu faaliyetlerin düzenlenmesini ve devamını sağlayıcı bir görev yapan kent ve kasabalarda, bu ekonominin etkisindedirler.

16. ve 17. yüzyıllarda, Osmanlı İmparatorluğunun ekonomik yönden geliştiği ve asayişin düzgün olduğu dönemlerde, köy ve kent hayatının ilerleme kaydettiği ve yerleşik hayatın daha fazlalaşarak köy sayısının arttığı anlaşılmaktadır.

---

1 S. Erinç, 1972: 187.

2 M. Akdağ, 1971: 2, 6, 14.

17. yüzyıldan sonra Osmanlı İmparatorluğunun iç ve dış sorunları kent ve köyleri etkilemiş, asayişsizlik yüzünden kentler boşalmış, bazı köyler yer değiştirmiş ya da ortadan kalkmıştır. Buna bağlı olarak ekonomik hayatta da gerilemeler başlamıştır.

18. ve 19. yüzyıllarda askeri başarısızlıkların birbirini izlemesi yüzünden elden çıkan Balkan topraklarından, Kafkasya'dan gelen göçmen gruplar ve göçebelerin yerleşik hayata geçmelerinin hızlanması, köy sayısının artmasın da rol oynamıştır. Marmara, Ege, Akdeniz bölgelerine olduğu gibi, Kuzeybatı Anadoluya, özellikle Bolu yöresine yerleşmiş olan göçmenlerin depresyon alanlarında nüfusun artmasında etkileri bulunmaktadır. Bunun yanında, yerleşme ve tarım alanları kazanmak amacıyla ormanların süratle tahribinde de rolleri bulunmaktadır. Devletin çeşitli gaileleri arasında bir yerleştirme politikası bulunmayışı ve soruna acele çözüm bulmak maksadıyla ormanlık alanlara göçebe grupların yerleştirildikleri görülüyordu. Göçmenler hayvancılıktan ziyade tarım ekonomisine yönelik olduklarından ve bu işi iyi bildiklerinden, böyle yerlerde tarım arazilerini açmalarla kazanmışlardır. Nitekim, Bolu yöresinde bunun örneklerini görmek mümkündür. Bunun yanında, yörede kuruluş tarihleri oldukça yakın çağlara dayanan, göçmenlerin çoğunlukta bulunduğu köylerde, hayvancılık ekonomisinde yaylacılığın pek yeri yoktur.

İmparatorluğun çöküş döneminin hızlandığı 19. yüzyılda bozulan düzeni yeniden düzeltmek amacıyla, yönetimde, maliyede ve politik alanlarda çoğunluğu gerçekleştirilemeyen yenileştirme ve islâhat hareketlerinin, ekonomik hayatın düzelmesine yararı dokunmamıştır. Bu dönemde, köy hayatının yanında asayiş yönünden zaman zaman devletin başına dert açan göçebelerle, uzun mesafeler arasında yer değiştiren kışı konutlarda ya da kışlak ve yaylaklarda çadır ve konutlarda geçiren yarı göçebelerde bulunuyordu. Mevsimlik hareketlerini dağlardan ovalara, ya da, steplerden platolara doğru çok uzun mesafeler kat ederek tamamlıyan göçebeler (Göçebe aşiretler) hareketleri esnasında yerleşik gruplarla, köylülerle daima çatışma halinde olmuşlardır.

Osmanlılar dönemindeki tarihsel belgeler, fermanlar devletin göçebeleri yerleştirme politikası güttüğünü göstermektedir. Giderek nüfusun artması, düzlüklerde, çukur alanlarda tarım hayatının gelişmesi ve nihayet cumhuriyetle çizilen hudutlarla hareketlerinin kısıtlanması, göç yollarının tıkanması, göçebelerin yerleşik hayata geçmelerini çabuklaştırmıştır.

Yerleşik hayata geçen göçebelerin, başlangıçta geçiş dönemi içinde önce yarı göçebe bir hayat geçirdikleri ve sonunda yaylacılıkla iktifa ettikleri görülür.[1] Göçebeliğin temelli bir yerleşik hayata doğru gelişmesinde yarı-göçebelik ve yaylacılığın her zaman birbirini izleyen süreçler olduğu düşünülmemelidir. Günümüzde göçebeler güneydoğu Anadolu'ya ve Toros'lara çekilmişlerdir. Bunların sayıca giderek azaldıkları izlenilmektedir.

Cumhuriyet döneminde de tarım ekonomisinde hayvancılığın önemli bir yeri bulunmaktadır. Başlangıçta sözünü ettiğimiz gibi fizik koşullar, relief, iklim kimi yerde, hayvancılığı tarıma göre daha öne getirir ve buralar hayvancılığın daha çok yapıldığı alanlar olurlar. Örneğin doğu Anadolu ve Kuzeydoğu Anadolu yaylacılığın yoğun olarak yapıldığı alanlardır. Burada önemle işaret etmek istediğimiz husus; köylü, kasabalı ve kentli yerleşik grupların çeşitli faaliyetlerde bulunmak, özellikle tarımın yanında hayvancılık yapmak amacıyla mevsimlik bir hareket olarak nitelendirdiğimiz yaylalara gitmeleri ya da çıkmaları demek olan yaylacılığı, hayvancılığa dayalı göçebelikten kesinlikle ayırmak gerekir.

Türkiyenin yerleşme ve ekonomi tarihinde birbirinden soyutlanamayan temel ögeleri, onları etkileyen doğal çevre koşullarını ilişkileri açısından ele almak uygun olur. Tarihsel süreç içinden, birbirini izleyen ya da tamamlayan ögeler olarak bütünleşerek bugünkü Türk toplumunun oluşmasını sağlamışlardır.

1 C. Alagöz, 1938: 38